

דף סג

באורים וציונים

'אלא אמר רבא: כי ביתו, מה ביתו אקפנדריא קפיד אינש ארקיקה ומנעל לא קפיד אינש, אף בית הכנסת אקפנדריא הוא דאסור, ריקיקה ומנעל שרי'. ויש לעיין לאותם האנשים העשירים דמקפידים בביתם על הרקיקה אם כן גם בבית הכנסת ובית המדרש יהיה אסור להם לרוק (שער הציון קנא אות טו).

לכאורה בזמננו רובא דעלמא מקפידים על ריקיקה ברצפת ביתם, גם אם ידרסנו אחר כך ברגלו, אם כן אפשר שגם למי שאינו מקפיד בדבר יהא אסור. [ויתכן שהשעה"צ לא נסתפק אלא בזמנו שרק העשירים הקפידו כדמשמע בלשונו, אבל בזמן שרוב בני אדם מקפידים, שמא היה כותב שאסור בודאי], או שמא כבר יצא הדבר להיתר. וצ"ע. ובשו"ת רשב"ש (רפה) משמע שהדין נקבע לפי מנהג בני המקום, שאם מקפידים בביתם – ודאי אסור בביהכ"נ. ואינו תלוי באותו אדם אלא אפילו הוא אינו מקפיד, אם בני המקום רגילים להקפיד – אסור.

'כל כך למה – לפי שאין עונין אמן במקדש'. פירוש, כיון שעוניים במקדש באריכות 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', בדין הוא שיאריכו המברכים ויאמרו 'מן העולם ועד העולם' (עפ"י ריטב"א. ע' פירוש נוסף ב'בן יהוידע').

'לפי שאין עונין אמן במקדש'. בטעם הדבר, פרש המהרש"א על פי דברי המקובלים, ש'אמן' הוא צירוף שם הויה ואדנות [וכן הוא גם בגימטריא – 91. וזהו גם הטעם למה שאמרו גדול העונה אמן יותר מן המברך]. ובמקדש שהזכרת השם היתה בו ככתבו, לא צרפו יחדיו שם אדנות ושם הויה. ואמנם גם בענייית 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' נרמזו שם אדנות, כי 'כבוד מלכותו' היינו אדנות, אך אין שתי השמות משולבים במילה אחת כב'אמן' (צל"ח כאן).

וכמה אחרונים תמהו על כך, כי לפי הנראה גם כאשר לא הזכירו את השם ככתבו במקדש (כנשאר ברכות מלבד נשיאת כפים ובעבודת יום הכפורים, או מחוץ לעזרה), לא ענו 'אמן' אלא 'ברוך שם' (ע' רש"ש יומא סט. הגהות רא"מ הורביץ כאן). אכן עיקר דברי המהרש"א והצל"ח, כבר מופיעים בדברי הריטב"א (תענית טו. יומא טז) ורבנו בחיי (בשלה טז), שזה שלא ענו 'אמן' במקדש, מפני שהזכירו שם בשם המפורש ולא בכינוי. ושמעתי בפירוש הענין שבמקדש השכינה שורה בגילוי, וזהו הטעם שהשם נקרא נכתבו ולא נאמר בו 'זה שמי לעלם', [וכבחינת עולם הבא שהצדיקים מורים באצבעם ואומרים 'הנה אלקיננו זה', ולכן גם אז יהא נקרא ככתבו, כמו שאמרו בפסחים ג]. ועל כן אין עוניים 'אמן' שעניינו אמונה בדבר שעתה אינו גלוי ומפורש ותפילה לאימות הדבר בעתיד, ואילו במקדש כבר עתה גלוי וידוע כבוד מלכותו, ולכן אומרים 'ברוך שם' – בהווה. וע"ע בלשון רש"י יתרו כ, כ; תוס' רי"ד יומא ע. ראשונים לעיל נד בשם הראב"ד; מגדים חדשים שם; ראשון לציון ומגדים חדשים כאן.

'ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך'. פירוש, כדי שלא ישכחו שם שמים ולא יהא שם עכו"ם שגור בפיהם, אנו מתירים להזכיר שם שמים כמו לבטלה (עפ"י ריטב"א).

'זלת קבוץ קנה מינה' – אם ראית שהתורה עומדת בזול אצל בני אדם שאינה חביבה עליהם ללמוד,

ועל כן התלמידים מועטים ואילו המלמדים, תלמידי חכמים שבדור, פנויים – קפוץ לקנות מהם תורה. 'ובאופן אחר נראה לי בס"ד לפרש 'זלת קפוץ קנה מינה' על דרך מנהגו של אותו חסיד שהיה משתדל ומתאמץ ביותר לקבוע לעצמו לימוד תורה בערב שבת מחצות היום עד שעה עשרה וחצי, וכן בכל ערב יו"ט וכן בחול המועד, כי אמר, בימים ועתים אלו אין אדם פותח ספר והתורה בטילה בהם, לכן אני אקיימנה. ולזה אמר 'זלת...'. – דקאי על עתים ידועים שהעולם טרודים ואין משגיח על עסק התורה. אי נמי קרוב לזה, קאי על מסכת מועד קטן וכיוצא בה שאין העולם רודפים אחר לימודה – אתה תשתדל ללמוד אותה' (בן יהוידע).

וכבר כתב רבי יהודה החסיד בספרו, בגודל מעלת לימוד מסכת שאין הכל לומדים אותה, כענין התעסקות במת מצוה שאין מי שמתפל בו.

וכן לענין חשיבות הלימוד בשעה שאין הלומדים מרובים, מובא שהשפע היורד מן השמים בכל זמן במדה שוה נחלק לכמות הלומדים באותה שעה, וככל שהלומדים מועטים כן גדל החלק המגיע לכל לומד (עפ"י הגר"ח שמואלביץ. וכן מרגלא בפומיה דהגרא"ל שטיינמן שליט"א, מובא בספר 'אעלה בתמר' מהרד"ב עמ' נו).

'איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה – בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתך'.
 '... נביא כאן שתי דוגמאות לכך, איך דעהו זה נראה למעשה, אחת מימי קדם ואחת מהדרות האחרונים.

כאשר יעקב אבינו עליו השלום התראה עם יוסף, נפל יוסף על צואריו ובכה, אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע. שאל על זה ב'גור אריה' שאם זה זמן קריאת שמע למה יוסף לא קרא גם כן? ותירץ: 'כאשר בא יעקב וראה את יוסף בנו מלך, בא בלבו אהבתו ויראתו של הקב"ה איך מדותיו הם טובות ושלימות ומשלם שכר טוב ליראיו, וזוהי מידת החסידים אשר יקרה להם טוב מתדבקים אל הקב"ה על הטובות והאמת שעשה עמהם, וזהו קריאת שמע שבו נזכר יחוד מלכות שמים ואהבתו. וראוי היה לקרות ק"ש אחר הצער הגדול אשר היה לו בעבורו ועתה ראה אותו מלך היה אהב את הקב"ה אשר עושה לו זה וקבל מלכותו ואהבתו ויראתו'. מה נורא המחזה הזה! אחרי כל שנות הפירוד והאבל הוא זוכה לראות את בנו אהובו, ואיך לא יבכה וינשק אותו – והוא קורא ק"ש! במקום הרגשת האני' היתה הרגשת הבורא, אפילו ברגע שהלב הומה בהתרגשות נוראה לקראת בן זקונים שלא ראהו עשרים ושנים.

– הרש"ז מקלם נ"ע כתב ב'כללים קצרים לימים נוראים' משנת תרל"א: 'עיקר גדול, קודם דבורך עם זולתך, לזכור את השי"ת במאמר מוכן לזה, אף שיהיה קצת סתירה בתחילה לקבלו בסבר פנים יפות, עכ"ז למי שטבעו בזה – זה קודם' (כתבי הסבא מקלם עמ' כג). כך התחנכו תלמידי הרש"ז בקלם. תקנה זו מראה באצבע על כך שגם בדורות האחרונים אפשר לחיות במצב שזכירת הבורא תתפוס את מקומה של ההרגשה הטבעית, וכשבאים במגע עם מישהו אין מתחילים מיד לדבר אתו – שזאת היא הגישה הטבעית – אלא מזכירים לעצמם קודם את הבורא, ואח"כ פונים אל הזולת בסבר פנים יפות. הן אלו הרגשות דקות, וגם הרש"ז עצמו כותב שזוהי תקנה 'למי שטבעו כך', כי לאו כל מוחא סביל דא. מכל מקום נראה כי תקנה כזאת היא בתחום האפשרי גם בדור אחרון.

שלשלת ארוכה היא, מיעקב אע"ה עד הפרשה הקטנה של בר קפרא, מהרבינו יונה והחסיד יעבץ עד המהר"ל (שאם הוא עצמו לא היה במדריגה זו לא היה מחדש ביאור זה) ועד הסבא מקלם. הוי אומר: זהו היסוד היהודי' כדברי החסיד יעבץ.

הננו רחוקים מאד מתפיסה זאת ביראת שמים. אך לדעת אנו חייבים כי בפרשה קטנה זו תלויים כל גופי תורה, ואי אפשר להתעלם מהחיוב להגיע ליראה זאת שהיא קיום 'בכל דרכיך דעהו'... (מתוך עלי שור ח"ב עמ' תקיח).

בכל דרכיך דעה... ואפילו לדבר עבירה – אפילו בשעה שהולך לעבירה ישים אל לבו שכחו זה לילך להמרות רצון הש"י גם הוא מהש"י, כי בלתו מאין לו שום כח כלל – על ידי זה יחלש כח היצר. ואולי יבוש ויכלם מקונו ויפרוש. וגם אם גברה תאוותו ולא פרש, תועיל לו אמונה זו להתחרט תיכף ומיד [ומובן לפי זה המשך הדברים (בנוסח שב'עין יעקב)], 'היינו דאמרי אינשי גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי', ולפרש"י אין גרסה זו מיושבת] (עפ"י צדקת הצדיק קעט (רנח); בן יהודע).
ע"ע: שמונה פרקים להרמב"ם ה; מי השלוח ח"א בשלח ד"ה נכחו; עלי שור ח"ב עמ' תרכב.

דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה. על לימוד אומנות לבנו, והמסתעף – ע' במובא ביוסף דעת קדושין כט פב.

כל המשתף שם שמים בצערו – שיודע שהכל מהש"י ומכניס את הש"י באותו דבר, וממילא היקל ממנו, כענין השלך על ה' יהבך והוא יכליך, לא יתן לעולם מוט לצדיק (עפ"י צדקת הצדיק קלז). ויש מפרשים: שמתבונן בצערו על צער השכינה, כמו שאמרו כשאדם מצטער גם השכינה כביכול עמו בצער (מר"פ מקוריץ – מדרש פינחס; אמרי פנחס שער התפילה מ ושער טהרת המדות יט; גאולת ישראל ו).

פרנסתו מעופפת לו כצפור – פרנסתו תרדוף אחריו ולא הוא אחריה, כי הצלחתו תהיה נסית ולא טבעית (עפ"י בן יהודע).

(ע"ב) 'חכם שטמא – אין חברו רשאי לטהר, אסר – אין חברו רשאי להתיר'. נתבאר בע"ז ו.

ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני. אמר ר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו: תדע, שהרי אדם קורא קריאת שמע שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא, דומה כמי שלא קרא קריאת שמע מעולם' – כי קבלת עול מלכות של היום, אינה המשך לזו של אתמול אלא בכל פעם שקורא את שמע מקבל עליו מחדש עול מלכות שמים, הגם שקורא אותם דברים שקרא אמש. ואף בלימוד תורה כן, כל שעה שעוסק בה הריהו מקבלה מחדש. וכדרך שאמר התנא 'והוי שותה בצמא את דבריהם' – כאילו לא שמעת מעולם.
הרי שכך היא צורת לימוד תורה – הצמאון והביקוש, כאילו ניתנה היום מהר סיני. ופתיחה זו שפתח רבי יהודה, משולבת היא עם הפתיחה הקודמת לה שתלמידי חכמים ההולכים ללמוד תורה קרויים 'מבקשי ה'', שהרי לומדים אותה בצמא ובהשתוקקות (עפ"י שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ א תשל"א).

חרב אל הבדים ונאלו – חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה. פשטי' דקרא מיירי בקוסמים, ונראה דנקראו בדים על שם שמתבודדים להשרות על עצמם רוח טומאה, ולהכי דריש מיני' מאי דדריש' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה... – שממית עצמיותו, שלא יכוין להנאת עצמו כלל (ר"ג מצ'רנוביל – מאור עינים תולדות וסו"פ חקת; אמרי פנחס שער התורה כט); שממית כח עצמיותו ומבטל עצמו להקב"ה, ומכיר שהכל הוא מאת הקב"ה והוא הנותן לו כח לעשות חיל, ושכל ובינה לעבדו (עפ"י קדושת לוי פרושי אגדות ד"ה אמרו ליה רצוצא דמיית; עבודת ישראל – פרה).

ענינים

'התקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו בשם' –

מה שאמרו 'התקינו' בלשון רבים והלא כפי הנראה בועז עצמו התקין זאת, משום שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו... – כאשר נדבר איש עם רעהו למצוא החסרון, ומבקשים עד שמוצאים השלמה לחסרונם, על ידי עצה מדברי תורה – הרי ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו – בעבורם מזכה הש"י לכל ישראל ומשפיע חידושים, ואותה עצה שחידשו משפיעה הש"י בלבות ישראל הנקראים 'ספר זכרון' של הש"י.

וענין זה היה בבוועז; כי בועז בטבעו היה אוהב צוותא, והיה ירא לנפשו שמא אין מידתו זו מבוררת לשם שמים, לכך התקין והגדיר עצמו שמייד שיראה את רעהו, הדיבור הראשון יהא שישאל לו בה', היינו שיזכירו וישאלו אם לא נעתק הוא כעת ח"ו משם ה' בשום שכחה – וזאת כדי לברר הצוותא לשם שמים. ואחר כך, כאשר חידש עצה זו, התקינו – השפיע הקב"ה דבר זה וחקקו בלבות בני ישראל.

(מתוך מי השלוח – לקוטים. וע"ע פרי צדיק תרומה ה; פסח כג; צדקת הצדיק קצו)

'למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה – לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין' –

'בתורה נאמרה פרשת סוטה ואחר כך פרשת נזיר, ובגמרא מסודר נזיר קודם סוטה; הנה סוטה מורה שהאדם יביט בחסרונו, ואחר כך יזיר עצמו ויעמוד על דברי תורה שצריך לו להגדיר בהם, ועל כן נכתב בתורה סוטה ואחר כך נזיר, כי באמת 'אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם', אבל חכמינו זכרונם לברכה נקראו 'תורת אמך' (עפ"י סנהדרין נב. ורש"י) – היינו, שהם אוהבים לאדם וחפצים בטובו (כאם). סדרו נזיר קודם לסוטה, היינו שהאדם יזיר עצמו בתחילה טרם שיכשל בדברי תורה, ויהיה די לו בזה שיתבונן בפרשת סוטה הנאמר בתורה, ומדברי התורה יבין באיזה דבר צריך לשמור. ולא על ידי הכשלות' (מי השילוח נשא).
ובדרך אחרת פירש הדבר תלמידו, הר"צ הכהן זצ"ל – ע' קונטרס עת האוכל ג. וע"ע פנינים יקרים לרא"מ מגור זצ"ל, ובליקוטי יהודה נשא.

– 'כשרואה איזה עבירה – אמרו בספרים – יבין שיש בו שמץ מנהו, דלולא כן למה ראה. וזהו 'הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מיין'. יבין למה ראה, אם אין בו עצם העבירה יש בו שמץ המביא, דכמה יין גורם, והראו לו שישוב.

או יאמר: כשרואה קלקול היוצא מתאווה אחת של איסור, יבין גם כן לכל התאוות, ואף של היתר, כי הכל אחד' (קומץ המנחה לר"צ הכהן מלובלין ח"ב ב. ביתר הרחבה – בפרי צדיק נשא יג).
ענין זה, ללמוד מכל מעשה הבא לפניו, שבא להורותו דבר מה בעבודת ה', מובא הרבה בספרי חסידים, ע"ע קול שמחה ויצא; אוהב ישראל לקוטים ד"ה אעשה לו; נאות דשא (סוכטשוב) ח"ב עמ' שסג. וע"ע אוצר החיים תרומה ריד: שפתי צדיקים וירא; תורי זהב פינחס; בני יששכר תשרי ה,ו.

וז"ל הגר"ש וולבה בספרו עלי שור: 'מקובל בשם הבעל-שם-טוב זללה"ה, כי כל מה שאנו רואים מסביב לנו הוא כמו ראי אשר בו ההשגחה העליונה מראה לנו את עצמנו. בזה הוא כיון המבט הפנימי!... בראותי אדם בקלקלתו, הנני רואה תיכף את עצמי ומוצא כל סיבוכי החטא גם בנפשי, ובמקום הבוז והרוגז על החוטא הנני מחפש עצות לנפשי שלא אכשל כמותו – ככה אדם חי בכיוון אל עצמו.'

– '... על דרך שאמרו רז"ל 'כל שחכמתו מרובה ממעשיו, למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו'. דקדקו המפרשים מלשון 'שחכמתו מרובה' ולא אמרו 'שמעשיו מועטין מחכמתו' – שסיבת 'ההופכתו' הוא ריבוי החכמה... והוא מאמר חז"ל 'למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת נזיר, שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין'. מה שאין כן אם אינו רואה סוטה בקלקולה ואינו (אולי: ואין לו) חכמה ודעת להווסר כל כך, אין צריך להזיר עצמו מן היין. ולכאורה הוא להיפך, דאדרבא, כי בראותו נווסרו כל הנשים ואין צריך להזיר? והוא דברינו הנ"ל, כי בראייתו הוא נוזר ומבין יותר באמת שלא לעשותו להשתמש בתאווה זו, ומאז צריך שימור יותר ויותר, כי אין לו עדיין מעשה להגן עליו שלא תתהפך הידיעה על פניה. והענין הוא, שהתורה נמשלה למים שמשתנים בצורת הכלי שהם בתוכה, אם מרובעת או עגולה, כן התורה והחכמה משתנים באדם, אם טוב ואם רע במידותיו... (פרי הארץ לרמ"מ מויטבסק, נשא. ומובא ומוסבר במכתב מאליהו ח"ג עמ' 128 וח"ד עמ' 11).

– היסוד הגדול בעבודת האדם הוא לברוח ממקום הסכנה ולהתרחק מן הנסיון ככל היותר. ועיקר העבודה אינה בתחום העבירה אלא הרחק ממנה, בשדה ההתר הגמור, שם אין 'רוחות שטות' מסוכנות, ואפשר לפעול שם גדולות ונצורות. וזה עיקר כחן של תקנות חז"ל שכולן עצות נפלאות להרחיק את האדם מן העבירה' (שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ זצ"ל, ו תשל"א).
ע"ע בספר חיי עולם ח"ב ט.

– תאות האכילה ותאות המשגל אחיות הנה, וזו מביאה לזו... וכשיראה קלקול תאווה זו ישים לב להתבונן גם כן על קלקול השניה, לגדור עצמו ממנה, ויזיר עצמו מן היין (עפ"י קונטרס עת האוכל ב).

וע"ע של"ה הק' שער האותיות ק; ישמח ישראל לקוטים ברכות י; ישראל קדושים עמ' 3; מחשבות חרוץ עמ' 56.

קלקול הסוטה בא מחוסר הבחנה, שלא עשתה חיץ והבדלה בין שלה לשאינו שלה, בין המותר לה לאסור. לכך הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מונע את האדם מהבחנה והבדל, כנאמר בפרשת שתויי יין ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור... (נאות דשא, מכת"י בעל האבני-נזר); –

ענין קלקולה של הסוטה על ידי שתיית המים, כי בשתיית מים קדושים כשהיא טמאה, עושה בה הקדושה 'נקמה' ומכה בה. והרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, כי גם היין הוא דבר גבוה, כנאמר 'יין ישמח', ואם שותהו שלא כראוי מורידהו ממעלתו (שם); –

– הגם שלא היין בלבד גורם לעבירה, אלא שאר משקין משכרין כמותו, והרי הנזיר מותר בשאר משקין שאינם יוצאים מן הגפן? – אלא עיקר הענין שהרואה סוטה בקלקולה יבין שצריך הוא להוסיף קדושה על הקדושה הקיימת בכל יהודי, שהרי סוטה זו לא הועיל לה קדושת ישראל שבה להצילה מן החטא, ולכן ראוי לו להוסיף על עצמו את קדושת הנזיר (דרש משה נשא).

שהיתה בו, שנכנס גדר לפניו מגדר ומערה לפניו ממערה, ואף שם היה מסכך עצמו (בבגדיו) כסוכה. כל המבוזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם (ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט; והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחס לו).

דפים סב – סג

ק"ז. מהם דיני קפנדריא, רקיקה, והופעה בלתי נאותה, בהר הבית ובבית הכנסת?

אסור לעשות הר הבית קפנדריא (= קיצור דרך), וכן לבית הכנסת. ואם נכנס לשם שלא כדי לקצר דרכו – מותר לקצר. וכן כשנכנס בו להתפלל, מותר ומצוה (כ"ג הר"ף ועוד. וכ"כ הפוסקים) להיכנס בפתח זה ולצאת בפתח אחר (ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים, הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב... לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא).
אמר רבי אבהו, אם היה שביל מעיקרו – מותר לעבור בו.

אסור לרוק בהר הבית. ואמר רב ביבי אמר רבי יהושע בן לוי: כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה, כאילו רוקק בבת עינו שנאמר והיה עיני ולבי שם כל הימים.
בבית הכנסת התיר רבא לרוק, בדומה למנעל – דומיא דביתו של אדם שמקפיד על קפנדריא ואינו מקפיד על רקיקה ומנעל. [ובירושלמי מובא מריב"ל (ג,ה) שאסור לרוק בבית הכנסת כמו בהר הבית. וכתבו הפוסקים שאין הלכה כן].

א. יש לעיין לאותם האנשים העשירים דמקפידים בביתם על הרקיקה, אם כן גם בבית הכנסת ובית המדרש יהיה אסור להם לרוק (שער הציון קנא, טו).
ב. גם כשהותרה רקיקה, צריך לדרוס רוקו ברגלו או לכסותו (עפ"י ירושלמי ג,ה; או"ח צ,יג קנא,ז).

לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו (– חגור חלול המיועד למעות. בברייתא שנו: בפונדתו המופשלת לאחוריו) ובאבק שעל רגליו, ולא במעות הצרורים לו בסדינו.
בבית הכנסת מותר באלו. ויש אוסרים ליכנס בו בסכין ארוך או בראש מגולה (או"ח קנא,ו).

דפים סג – סד

ק"ח. א. כיצד נוסח טופסי ברכות במקדש וענייתן?

ב. האם מעברים שנים וקובעים חדשים בחו"ל?

ג. אלו לקחים והנהגות הובאו בסוגיא מדברי חכמים?

א. כל חותמי הברכות שבמקדש היו אומרים: בא"י אלקי ישראל מן העולם ברוך חונן הדעת וכדו' – וכן בכל ברכה וברכה. כן נהגו בבית ראשון (רש"י לעיל נד.). משקלקלו הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד, התקינו שיהיו אומרים '... מן העולם ועד העולם...' (קומו ברכו את ה' אלקיכם מן העולם עד העולם). ולא היו עונים 'אמן' במקדש אלא 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' – על כל ברכה וברכה (ויברכו שם כבוד ומרומם על כל ברכה ותהלה).